

SZIRMAI KÁROLY: A CSEND VÍZIÓI

Grószai, az öregasszony, minthogy nemigen tudott éjjel aludni, a hangokat figyeli. Az utcát, az ikerház lakóit, a sarki verekedést, s főként a zajokat, melyek megfajtásra várnak. Egyjel különös hangokat hall. Mintha az alattuk levő lakásban valaki bútorokat tologatna. Most? Hisz Horváthék elutaztak. Igaz, rokonuk, Laci bácsi aznap is ott járt, este készült ő is utazni. Vajon ő lenne? Aztán szabályos kopogások: akár S. O. S.-jelek is lehetnének. Grószai alig várja, hogy reggel lányának és vejének feltárja a titkot. De nem hisznek neki. Bizonyára képződött, mondják. Grószai még napokig hallja éjszakánként a hangokat, egyre halkulóbban, de már nem beszél róla. A hangok elülnek, s csak egy hét múlva, amikor hazajönnek a lenti lakók, derül ki, hogy valóban Laci bácsi volt. Gutaütést kapott, s minthogy beszélni nem tudott, a zajjal próbált segítséget kérni. Ott pusztult a lakásban. Grószai győztes tekintetével végignézi a fiatalokon: megszegyenítette őket.

Ez a groteszk hangú írás, mely a *Grószai különös hangokat hall* címet viseli, Szirmai Károly realista jellegű elbeszélései közé tartozik; a közé a kevés számú Szirmai-novella közé, melyekben meg is van fejtve a titok: honnan, kitől származnak a különös hangok. De Szirmai Károly legtöbb írásában csupán a sejtelmes, titokzatos hangokat idézi fel, mintegy jelezve, hogy a szokványos értelemben vett élet mögött van egy másik, ahol egészen más erőviszonyok uralkodnak, s amely fontosabb, jelentősebb, meghatározóbb az emberre nézve. Most, hogy az újvidéki Forum Könyvkiadó megjelentette Szirmai Károly válogatott elbeszéléseit a jugoszláviai magyar irodalom doyenjének — így mutatja be az író a könyv fűlszövege — hetvenötödik születésnapjára, a negyven év alatt született negyvenkét novellából valóban egy igen erős, tiszta hangú magyar elbeszélő portréját ismerhetjük meg. Ez a hányatott életű, sokáig súlyos anyagi gondok közt tengődő tehetséges jugoszláviai magyar elbeszélő már fiatalon modern hangszerelésű írásaival tűnik fel, alakjainak belső jellemzésével, azzal, ahogy elbeszéléseiben a valóság és a vízió egymásba játszik, ahogy a cselekmény belső logikáját követi szuverén idő-

kezelése. Az indulatok, az álmok, az érzelmek, az emlékezés írója; novelláiban az alapvető motívumok az iszonyat, a halálfélelem, a kitaszítotttság. Különösen a harmincas-negyvenes évekből származó írásaiban különös imaginárius fények foszforeszkálnak, titokzatos áramutések hatnak, mint a szürrealistáknál, a felzaklatott idegek rémlátásai, az álmok, víziók képei, s az író nem húz választalat a materiális világ és az árnyvilág közé.

Komor, sötét hangulatú írások ezek; sorai mögött föl-fölrémlik annak a sivár bácskai gyártelepnek a hangulata, ahol egy emberöltőn át élt. Kedveli azokat a helyzeteket, amelyekben hőseit ráébredheteti az elmúlás környékességére, mint a *Benőtte a fűben* vagy a *Viszontlátás*-ban; szívesen ragadja meg az életnek azokat a perceit, melyekben kiszámíthatatlan, megfoghatatlan erők és erőterek játékanak tűnik az ember sorsa, de az írói módszer, ahogy hőseinek összetett lelkiállapotát fölfejtji, reálissá teszi az árnyvilágot: az elvesztett időt kutató férfit, vagy a *Gyanúba fogva* hőseit, akikben — ahogy kézzől kézzre adja a rendőrség hivatali bürokráciája — egyszerre büntudat ébred, maga sem tudja, miért, honnan, míg ugyanolyan sejtelmes és kétértelmű módon, hogy bezárult körötte a kör, ki nem szabadul.

A *Gyanúba fogva* már 1959-es keltezésű írás; s ez egyúttal jelzi azt is, hogy Szirmai Károly elbeszélő művészetében igen nehéz meglegelni az írói fejlődés jeleit, mintha nem is négy évtized, csak néhány év novelláit tartanánk a kezünkben.

Mégis megfigyelhető az a következetes törekvés, hogy egyszerűbb, világosabb, szabatosabb legyen, ami későbbi írásait tömörebbé, összefogottabbá tette, de úgy tűnik — mint Herczeg János is írta az 1960-ban megjelent *Már nem jön senki* című elbeszéléskötetéről —, hogy a flaubert-i impassibilité nem kedvezett ennek a homályban játszó költészettnek. Látomásaiból felmerülő képei élesebbek lettek, de színtelenebbek is: ez a mármár Nagy Lajos prózájára emlékeztető szenttelen, tényközlő tárgyilagosság nem kovácsolódott szerves egységbe Szirmai lírai alapállásával.

Humanizmusa viszont, a kisemberek sorsa iránti részvéte talán még meg-

győzőbb későbbi írásaiban, melyek közt egyre több egyértelműen realista novellával találkozunk. A kisember, a szegények, az elesettek, az öregek, a küszködők: ők Szirmai elbeszéléseinek hősei, az ő félelmeikről és nyugtalan-ságukról vallanak ezek a sokszor csehovi ízű írások. S az ő sorsukat idézik a Szirmai által annyira kedvelt mesenovellák, állattörténetek is, melyek közül nem is egy tisztán szimbolikus, allegorikus írás, mint az *Esőcsináló ember* vagy az *Elvándorol az erdő*, mely egy nép sorsát rajzolja meg megrendítő erővel.

Mikor 1931-ben megnyerte „A Mi irodalmunk” novellapályázatot *A hol-ló* című elbeszéléssel, Szenteleky Kornél így írt róla: „Képei mély színekben pompáznak, és mögöttük meg-

rázó szimbólumok lüktetnek, mint hatalmas lángok a puha, párás köd mögött.” Ha Szirmai Károly stílusának legjellemzőbb jegyeit keressük, a mai napig valamiképp érvényesnek érezzük a *Kalangya* egykori szerkesztőjének sorait. Bár kétségtelen, hogy az első novellák romantikus színezetű, expresszív költői nyelve később mind inkább a tényeket rögzítő, absztraktus, tárgyilagos stílussá fejlődött, legutolsó írásaiban is a merengés, a múlt feletti borongás alatt ott izzik az őszinte humanizmust, az emberiség jövőjéért érzett aggodalmat megfogalmazó szimbólumok tüze. Igaz, visszafogottabban, fegyelmezettebben és ritkábban él velük az író. (*Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1968.*)

PÁLYI ANDRÁS

URBÁN JÁNOS: TŰZSZIGET

Az utóbbi évtizedben egyre többet tudunk és tudunk meg a szomszédos Jugoszlávia területén folyó történeti kutatások eredményeiből. A közvetlen határos Vajdaság mozgalmi múltjának feltárásában úttörő szerepet játszó Lóbl Árpád (Lőrinc Péter) munkáit különösen nagy haszonnal forgatjuk. Mindamellatt a jugoszláviai magyar irodalom hazánkbeli publicitásától a magyar nyelven kiadott jugoszláv történeti irodalom ismertsége a várható arányoktól is sokban lemaradt. Különösen keveset hallhattunk a hozzánk legközelebb eső és kutatási területünkhez legszorosabban kapcsolódó problematikájú vidékek helytörténeti terméséről. Ebben a szervezett kapcsolatok gyengeségét kell látnunk.

Az elmondottak fényében szemlélve Urbán János könyvét, amely a Tisza mentén fekvő Ada község munkásmozgalmának krónikáját nyújtja (a most megjelent I. kötetben 1919-ig, a tervezett másodikban 1919—1946-ig), joggal remélhetjük, hogy az egyes városok, községek történetét feltáró újabb feldolgozások — legalább a Vajdaság területéről — eredményeikkel, közös búvárkodást kívánó kérdéseikkel bevonulnak a Dél-Magyarország múltját vizsgálók mindennapi gyakorlatába. Ada nevével a földmunkásság szervezkedéseinek, kiemelkedő fontosságú összejöveteleinek ismerői gyakran találkozhatnak, az országos mozgalomban is rangos helyet kiérdemelt helyi szocialista törekvésekről azonban csak igen hézagok, meg-alapozatlan képünk volt. Urbán János munkája — ha nem is old meg minden

kérdést — ebben gyökeres változást hozott.

A szép kiállítású, illusztrált kötet a régebbi és újabb történeti irodalom alapján rajzolja meg a község múltját a XIX. század második feléig, attól kezdve pedig igen alapos, minden használható adatot előbúvárló levéltári munkára építve tárgyalja a mozgalmak gazdasági-társadalmi hátterét és kisebb-nagyobb megnyilvánulásait. A teljességre törekvő anyaggyűjtésből kivetkező adatgazdagság a munka először szembevető érdeme. A felkutatott tények kezelésében, felhasználásában nem mindig jutott el a kívánatos selektálásig és az ismétlések elkerüléséig. Esetenként nem kezeli kritikával a korábbi helytörténeti irodalom állításait sem. A mű szerkezetének folyamánya, hogy időnként csapongónak tűnő megformálással is találkozhat az olvasó, bár a község történetének fő állomásaihoz igazodó és az országos történetben megszokottól eltérő korszakalással egyet lehet érteni.

Az Ada rebbelisi hagyományaira utaló *Tűzsziget* címet jogosulttá tevő mozgalmi múlt alapjait, eredőit a szerző a földkérdésben, annak a határőrvidéki, majd koronakerületi mezővárosként élő Adán jól kimutatható, kedvezőtlen alakulásában látja. A kötet kiemelkedő érdemei között ennek gondos feltárását mindenképpen meg kell említenünk. Nagyon értékes az úrbéri viszonyok végkifejletének, a nincstelenek teljes kiemmizésével végrehajtott legelőfelosztás hosszan elhúzó ügyének meggyőző rajza is. A mozgalom okait kutatva sok-